

De nya medaljörerna

Vid sitt årsmöte i Enköping Annandag Pingst 30 maj 1966 tilldelade Upplands fornminnesförening sin förtjänstmedalj kyrkvården *Herbert Lennartsson*, Veckholm, f. förrådsförvaltare *Georg Wahlström*, Söderfors och konservator *S. E. Vingedal*, Täby. Här nedan teckna de medaljerade drag ur sin verksamhet inom den uppländska kulturminnesvården.

HERBERT LENNARTSSON

Jag är bondson från Kungs-Husby, där jag föddes 17 juni 1896. Som sed var i början av seklet var det ej så noga med skolgången och jag fick ej gå sista terminen i folkskolans fjärde klass. Redan före skolgången fick jag börja hjälpa till i arbetet på gården.

Jag minns mycket väl de svåra nödåren 1901 och 1902, då jag på vintern satt i ladugården och hackade granris till strö åt djuren. Halmen på uthusen tog man till foder åt djuren. När jag blev något år äldre var tröskverksvandringen hemma på gården, i granngården och i grannbyarna det, som under höst- och vinterdagarna bestods en 8–10 års pojke. Eftersom åren gick kom ångröskverken och nu gällde det att stärka muskler i armar och ben för att klara de tunga halmbördorna på en stege 8–10 m lång upp i halmstacken. Halmen packades i rep vid skakorna bakom tröskverket; halmfläkt och injektor var då okända begrepp. Ångröskverken ambulerade från gård till gård; som 17–18 åring följde jag dem i veckor.

När mina föräldrar våren 1914 slutade som brukare av hemgården, fick jag samma höst resa till Tärna folkhögskola. Här började samtidigt som lärare de sedan så kända folkbildningsentusiasterna rektor Sven Kjersén och fil. dr Petrus Envall. Det var svårt att hänga med särskilt i svenska, men undervisningen bedrevs så att man ville veta mera. Studierna fortsattes vintern 1915–16.

Värnplikten och bevakningstjänstgöringen under första världskriget tog fr. o. m. hösten 1916 tre år i anspråk. Jag hann dock med att gästspela som lantbruksbefäl en kortare tid mellan inkallelserna. År 1920 köpte min hustru och jag den gård, där hon är född och som varit i hennes släkts ägo i nära 100 år. Vi innehar gården alltjämt.

Svårt är att i en självbiografi förbigå de svåra tider för jordbruket, som följde efter första världskriget genom 20- och 30-talen till långt in på 40-talet. Alla lantmannaprodukter noterade bottenläge. År 1935 fick man för 3,5 % mjölk 11 öre pr liter och för havre 11 öre pr kg. Vetet betalades samma år med 16 öre kg. Nödläget blev signalen till jordbrukarnas samgående i ekonomiska föreningar. Från nämnda tid härrör även den fackliga rörelsen R.L.F. Jag hade förmånen att få vara med och starta den lokala avdelningen, vars ordförande jag var de första 20 åren. Därjämte var jag ledamot av ortsförbundets och länsförbundets styrelser.

När den ideella ungdomsrörelsen J.U.F. bildades, kom jag med från starten 1926 och blev 1927 avdelningens ordförande. Hösten 1928 stod vår samlingslokal Trögdsgården färdig för invigning. Vad den lokalen betydde och alltjämt betyder för bygden kan väl bäst belysas med att här har hållits studiecirklar, folkhögskolekurser med över 100 deltagare, hembygdsfester med historiska festtåg m. m. Här fick jag efter hand allt rikare näring för den hembygds känsla, som gav mig impulsen till bil-

dandet av Veckholms pastorats hembygdsförening. Dess första uppgift var att rädda Gamla prästgården från hotad rivning och finna en användning för den.

Det drygaste arbetet för mig utanför gården och lantbruket ligger på det kommunala planet: först mitt arbete inom hemkommunen Veckholm fr. o. m. början av 30-talet för att under tio år fram till 1960 vara kommunalnämndens ordförande samt i egenskap av kassör för de centraliserade kassorna samordna de sex kommunerna, som nu utgör Södra Trögds kommun. Under dessa arbetsamma år var kommunalkontoret förlagt till min bostad. Jag erhöll vid min avgång 1960 Svenska landskommunernas förbunds förtjänstmedalj i guld.

Brandväsendet på landsbygden ansågs förr vara en ideell företeelse, varför vi inom J.U.F. startade en frivillig brandkår år 1933. Inom kommunen röntes föga förståelse härför. Begärda anslag avslogs alltid. Från Uppsala läns Brandstodsbolag fick vi en motorspruta och jag tiggde ihop pengar till utrustningen. Årsarvode till brandmännen var 10 kr. och som brandchef fick jag 30 kr. i årslön. Enligt 1944 års brandlag åligger det nu kommunen att hålla brandkår och svara för alla därmed förenade kostnader, vilka idag utgör 25 000 kr. pr år. Efter 25 år som brandchef erhöll jag vid min avgång Svenska brandkårernas riksförbunds förtjänsttecken i guld.

När Upplands fornminnesförening hedrat mig med sin förtjänstmedalj med inskriften »Hembygdens tack» finner jag detta mycket hedrande men kan icke anse uppmärksamheten såsom förtjänt. Gärna ser jag dock den stora hedersbevisningen som en honnör till Veckholms pastorats hembygdsförening för dess hembygdsvårdande arbete i stort och i synnerhet för vad föreningen uträttat för bevarande av Veckholms Gamla prästgård samt för skapandet av Veckholms museum.

Herbert Lennartsson

GEORG WAHLSTRÖM

Jag är född vid Österby bruk 26 maj 1899. Min far var vallonsmed. Till Söderfors inflyttade familjen med fem minderåriga barn år 1906, där min fader då fick anställning som lancashiresmed. Efter skoltiden var det för mig som för de flesta brukspojkar att börja bidra till familjens försörjning. Smedjan blev även för mig den första arbetsplatsen med skiftgång redan vid 13 års ålder. Jag minns än i dag att min mor måste

följa mig på väg till arbetet förbi brukets gamla kyrkogård, emedan jag var rädd att under mörka vinterkvällar möta »spöken».

Så en dag kom det bud från bruksförvaltaren att jag skulle bli kontorspojke. »För jag har sett att du har fina skolbetyg», var hans kommentar till min befordran. Efter något år som »verklig springpojke», ty på den tiden fanns ingen cykel för den tjänsten, blev jag yngste bokhållare, som handhade enklare göromål på brukskontoret. Jag avancerade och fick god inblick i sifferarbetet. Tjänstgjorde bl. a. under en följd av år på bokförings-, avlönings-, kassa- och statistikavdelningarna. Tillträdde platsen som förrådsförvaltare på brukets centralförråd år 1933, vilken tjänst jag innehade i 31 år, då jag på grund av sjukdom avgick med pension.

Allt ifrån helt unga år intresserad för idrott var det helt naturligt att jag skulle träna upp mig till idrottsman. Ett stort antal uppländska distriktsmästerskapstecken inom skilda friidrottsgrenar erövrade jag under 1920-talet. Spjutkastning var specialgrenen, där jag t. o. m. satte nytt uppländskt rekord 1924, med 58.12 m — ett på den tiden uppmärksammat resultat. Idrottsföreningens ordförande var jag under en period, då jag hade glädjen att få organisera ombyggnaden av idrottsplatsen vid Söderfors.

Inom Söderfors manskör, som jag var med om att bilda år 1928, blev jag utsedd som sekreterare, en befattning som jag innehade i 30 år. Från dess verksamhet har jag många glada minnen. Sångarfärderna till Åland och Danmark samt sångarfesterna i Uppsala, Stockholm, Göteborg m. fl. platser äro ljusa minnen från de flydda åren.

Som intresserad sportfiskare hade jag år 1941 tillfälle att få vara med att bilda Söderfors fiskevårdsförening. Även här blev jag från början sekreterare. Genom energisk målsättning lyckades föreningen med anläggandet av en kläckningsanstalt för gäddor, uppfödning av laxöring och inplantering av gös, ål m. fl. fisksorter inom föreningens vattenområde i Dalälven. Föreningen har nu över 800 medlemmar, vilket visar på gott intresse bland söderforsborna. Själv har jag haft många spännande upplevelser i kampen med stridbara laxar och spänstigt hoppande harrar i Dalälvens strömmar i Söderfors omgivningar.

Söderfors hembygdsförening bildades 1949 i samband med iordningställandet av Söderfors Gammelgård. Den ledande personen för gårdens räddande till eftervärlden var dåvarande chefen vid Söderfors Bruk, direktör P. G. Brännström. Under ledning av landsantikvarien Nils Sundquist med assistans av amanuens Anna-Märta Berg (Tjernberg) utfördes arbetena med den från 1700-talet stammande smedsbostaden. Då den första styrelsen valdes föll ordförandeskapet på undertecknad, som skötte posten till 1963, då jag av hälsoskäl nödgades lämna ordförandeklubban.

Vid hopsamlandet av möbler och övriga inventarier kom jag in i bilden. Som mångårig auktionist och boutredningsman på bruket var jag väl hemmastadd i hur en smedstuga skulle inredas och hade vunnit god kännedom om var tidstroga inventarier o. d. fanns att söka i åldriga brukshem. Det uttalades från kännare på området att vi hade lyckats väl i vårt hembygdsvårdande arbete.

I samband med Söderfors församlings 250-årsjubileum 6 nov. 1949 invigdes Gammelgården — i närvaro av bl. a. chefen för Stora Kopparbergs Bergslags AB disponent Håkan Abenius och ett stort antal inbjudna — av landshövding Hilding Kjellman, som var den förste som skrev sitt namn i Gammelgårdens gästbok. Många tusen personer har under årens lopp besökt den gamla trivsamma gården, som kom till i »grevens tid», innan de stora vindsröjningarna satte igång och en stor del av gamla bruksföremål forslades ut på soptippen.

Midsommardagen 1952 blev en stor dag för Söderfors hembygdsförening i och med att fil. mag. Karin Alinders hembygdsspel *Bruket* är

vårt sa' sme'n då för första gången uppfördes med ett 50-tal bruksbor som agerande. Det var verkligen glada högtidsstunder under de sju år spelet framfördes då jag fick stiga fram inför en ibland 5 000-hövdad publik och hälsa välkommen i den vackra bruksparken. Där hade vi låtit uppföra stuga och uthus åt ankarsmeden och en mindre stuga åt masugnsarbetaren — en gårdsgrupp i bländande vit puts.

Söderfors hembygdsspel var en succé för såväl författarinnan som för de agerande. Att på ett så tilltalande sätt som här låta brukets eget folk samlas kring en starkt enande uppgift, ett historiskt spel med anknytning till bygdens traditioner, var något som vann det högsta erkännande. Det förnams att svensk-amerikanare (bruksbor), som för många decennier sedan rest till det stora landet i väster, planlade hemresor för att få övervara bruksspelet.

Föreningen anordnade varje år, då bygdespelet framfördes, en tidstypisk »smedsmiddag» i den lokal, som på sin tid inneslöt brukspatron Grills zoologiska museum. Det var verkligen lyckade hembygds-träffar, där ordföranden fick hälsa över 100-talet middagsgäster bänkade vid de i gammal stil dukade långborden. Traktörer vid varje bord såg till att ingenting saknades av den åldriga matsedelns ingredienser. Det åts och dracks under angenäm stämning med avbrott för sjungandet av för tillfället författade bordsvisor. Efter måltiderna följde omväxlande underhållningsprogram med bl. a. historieberättande från gångna tider, allmogemusik och en svängom efter pensionärsorkesterns åldriga repertoar.

Bygdespelets författarinna Karin Alinder var då städse en välkommen hedersgäst och bidrog alltid i programmet med »något fornt och gammalt», vilket rönt stor uppskattning bland middagsgästerna.

För den utmärkelse, som kommit mig till del genom att Upplands fornminnesförening tilldelat mig sin vackra förtjänstmedalj, ber jag att få framföra mitt varma tack. Jag sätter den främst bland alla mina tidigare erövrade medaljer och utmärkelsetecken.

Söderfors i nov. 1966.

Georg Wahlström

S. E. VINGEDAL

Jag är född år 1906 vid Tjärhovsgatan på Söder i Stockholm. Där Björkviks-bussarna har ändstation i hörnet av Folkungagatan — på platsen fanns då en liten plantering — tog jag mina första stapplande steg på »den syndfulla jorden» för att tala med Strindberg. Men hela min uppväxttid tillbringade jag på Kungsholmen vid Kronobergsparken, dit mina kära föräldrar, det strävsamma paret, tidigt flyttade. En moster bar mig över Slussen. Jag räknar mig därför än i dag som »kungsholmsgrabb». I unga, svärmande år försökte jag som så många andra litterärt intresserade sälla mig till stadens sångare. I bl. a. en diktsamling försökte jag bevisa riktigheten i Heidenstams tes att

»den som lyss som liten slarv
till skogens dån får annat arv
än den, som föddes vid en gata».

Jag kände mig i någon mån befryndad med de storstadsfödda skallderna Sten Selander och Erik Lindorm. Man brukar skämta om att då en »infödd rännstensunge» bosätter sig på landet blir han en mer hän- given och aktiv naturälskare än den på landsbygden barnfödde. Vad

Selander beträffar satte han i unga år en ära i att besjunga staden — »språket», skrev han bl. a., »som gatan talar det kan jag förstå» — men han blev med tiden en fjällvärldens suveräne skildrare, ja, t. o. m. filosofie doktor på den lappländska floran och docent i växtbiologi!

Utän alla jämförelser i övrigt blev min utvecklingsgång ungefär likartad. I s. k. stadgad ålder och i egenskap av familjefar blev jag i maj 1941 »sommartorpare» i Täby norr om Stockholm, närmare bestämt i Viggbyholm vid Stora Värtan. Jag visste inte mycket om den redan då starkt expanderande kommunen i Danderyds skeppslag på Roslagens tröskel. Men jag blev snart förtrogen med den, särskilt sedan jag och de mina efter några »provår» blivit bofasta där. Jag började forska och skriva artiklar till lokaltidningarna, bl. a. roslagskrönikor, vilka jag sedan samlade i bokform. Med tiden har det blivit åtta skrifter med upplandsmotiv. Men jag känner mig därför inte som någon författare. Mitt yrke är och har nu i snart fyrtio år varit att laga porslin och konst saker. Tack vare min sysselsättning kom jag på den lyckliga idén att ge ut en handbok om porslinsmärken, som jag onekligen är en smula stolt över, ty den är den enda hittills i sitt slag i Norden och har nu gått ut i fyra upplagor.

År 1950 fick jag följa med en studiegrupp till Island. Där väcktes min håg för vår nordiska forntid, för Edda- och sagodiktningen. Nu blev mitt intresse för Täby — »runors och äthögars trakt» — än mer skärpt. Det var inte svårt att dra historiska paralleller. En dag i maj 1955 blev jag kallad till styrelseledamot i Täby hembygdsförening, som jag tillhörde. Jag fick nu ett nytt, intressant verksamhetsfält. Snart fick jag uppdraget att redigera dess nystartade skriftserie. Första häftet kom att handla om de 35 runristningarna i vår köping. Jag fick ett roligt och givande samarbete med dåvarande docenten numera riksantikvarien Sven B. F. Jansson. I föl hade jag lyckan att få vara med om att redigera föreningens sjunde skrift. Till ett tidigare nummer i serien utarbetade jag en bibliografi över Täby-litteratur, i ett annat skrev jag om Täby i konsten. De rätt okända gravarna i Täby kyrka har jag även fått tillfälle att skriva om. Med tiden fick jag uppdraget att fungera som arkivarie. Jag är glad för att jag fått vara med om att skapa Täby hembygdsförenings ständigt växande arkiv, numera inrymt i kommunalhuset i Roslags Näsby.

Trots min starka anknytning till Stockholm har jag rötter i den uppländska jorden, och rötterna bär man ju med sig, skriver Hamsun. Min släkt, både på fädernet och mödernet, stammar från Tiundaland

och är något litet uppblandad med vallonblod. Min far är född i Altuna magra vret i Börje och min mor i den på andra sidan Svinskinsskogen liggande grannsocknen Vänge av mera burgna föräldrar. Min mormor var född på Fiby gård i Vänge 1843 och min farfarsmor på samma gård 1807. Vid den till Fiby hörande gården Kvarnberg låg i slutet på 1700-talet porslinsfabriken »Vänge-Gustafsberg», senare flyttad till Järlåsa. Kanske hade några av mina fäder något att göra med den fabriken. Jag tänkte åtminstone på dem, då jag skrev »Gamla porslinsfabriker», som är den första i bokform utgivna skrften om nämnda rätt okända fabrik.

På de små lantliga kyrkogårdarna kring Uppsala vilar fäderna, namnlösa och okända. Men farfar var lägenhetsinnehavaren Jan Erik Eriksson, född Borgström (blyg och anspråkslös som han var antog han ett son-namn). Vid sitt frånfälle 1925 hade han uppnått en ålder av nära 87 år (min fader är nu, 1966, 88 år). Farfar var typen för en fri lantarbetare av den gamla sega stammen. Arbetsamhet och förnöjsamhet i förening med ett glatt humör utmärkte honom. Med lustiga och origi-nella infall späckade han ofta sitt tal. Under sin krafts dagar, ja, ända upp i åttioårsåldern, var yxan och sågen om vintern, lien och spaden om sommaren, oskiljaktiga redskap för den idoge mannen som då han gick bort inte hade ett grått hårstrå. Innan han gick ut i skogen för att hugga en famn ved kunde han ibland tidigt om morgnarna till fots vandra den långa vägen till Uppsala och åter för att sälja några tjug ägg på Fyristorg. Nöjd med sitt kall kunde man sällan betala honom så *litet* som han begärde för ett ofta hårt och slitsamt arbete hos bönderna. För dikning t. ex. kunde han begära 3 eller 4 öre för famn och för huggning av en tre alnars famn ved 75 öre! Under bränslekommissionens glansdagar — då det fanns gott om pengar men ont om varor — skämdes han nästan, uppges det, att mottaga det arvode han då erhöll för vedhuggning. I en liten skrift, »Strövtåg i fädernas hembygd», har jag försökt teckna hans minne.

En av mina hobbies är att samla Upplands-litteratur, och det finns knappast någonting roligare, tycker jag, än att få skriva om »landet med skördar och järn». Även denna lilla anspråkslösa betraktelse vill ge ett enkelt uttryck åt denna i stort sett besvarade låga.

S. E. Vingedal